

DAGENS FRÅGOR

Den 22 okt. 1942.

Inför en ny krigsvinter. Mänskligt att döma står nu sommar- och höstkrigs-säsongen detta år inför sin avslutning. Det kan således vara skäl att blicka tillbaka på vad som skett och försöka upprätta ett bokslut. Mer än högst provisoriskt kan detta icke bli. Allt för många av de viktigaste posterna äro än så länge blott ofullständigt kända, och risken för felsummeringar är alltså synnerligen stor.

Som vanligt är det den tyska krigsmaskinen, som stått i händelsernas förgrund. Den har detta år utfört två sommaroffensiver, den ena och mindre i Nordafrika, den andra och större i Sydryssland.

Rommels egyptiska offensiv beredde världen åtskilliga överraskningar. Till att börja med såg det rätt länge ut, som om Ritchies armé lyckats hejda den väster om Tobruk och skulle få den att rinna ut i öknen. Så inträffade med ens ett totalt sammanbrott i försvaret till följd av ett nära nog förintande nederlag för huvuddelen av det brittiska pansarvapnet. Tobruk kapitulerade plötsligt och av allt att döma fullständigt oväntat för alla parter; Bardia, Sollum och Sidi-el-Barrani utrymdes, den mycket omtalade och uppreklamerade huvudförsvarslinjen vid Mersa Matruh uppgavs efter ett kort försvar. Pressen visste redan berätta, att det ej funnes någon ytterligare befäst ställning väster om Alexandria. Den stora hammens och örlogsbasens fall tycktes vara en fråga om få dagar.

Då hejdades lika plötsligt Rommels segerlopp vid El-Alamein, sex—sju mil väster om Alexandria. Trots att det tyska högkvarteret efter någon dag uppgav, att marskalken genombrutit även denna försvarslinje, kom han icke längre. Sedan dess ha de bägge motståndarna — engelsmännen under reorganiserad ledning — förblivit stående längs den korta linje, som på grund av naturförhållandena är synnerligen svår att överflygla för någondera parten. Såväl ett engelskt som ett tyskt offensivförsök har misslyckats.

Rommels stora inledningsframgångar inneburo otvivelaktigt en svår prestigeförlust för engelsmännen, för vilka ökenkriget dittills varit huvudfältet för att demonstrera den militära dugligheten. Både vid den stora pansarkatastrofen och vid Tobruks brädstörtade och snöpliga fall synes ledningen ha visat sig ganska undermålig. Att dylika händelser måste göra stort intryck ute i Orienten, är själfallet. Å andra sidan torde sedermera Rommels hejdande och Alexandrias åtminstone temporära räddning i ganska betydande grad ha utplånat de moraliska skadeverkningarna såväl i Levanten som hemma i England.

Så länge som Rommels armé står vid El-Alamein, svävar naturligtvis Nildeltat och indirekt även Suez i betydande fara. I medvetande härom ha bägge parterna samlat krafter för att kunna utdela nya slag. Vilkendera som mest kunnat draga fördel av den relativa pausen i stridsverksamheten, är än så länge höljt i dunkel. Med

november nalkas den tid, som de båda föregående åren sett upptakten till stora offensiver i Nordafrika. De senaste dagarnas starkt ökade luftstrider kring det heroiskt försvarade Malta — som, om ock med betydande förluster, undsatts av en stor konvoj — tyda också på förestående betydelsefulla händelser i öknen. Vem som därvid kommer att gripa initiativet, är en viktig fråga, som alltjämt undandraget sig svar.

Betydelsefullare än de dramatiska men till sist i *partie remise* utnynnande händelserna i Nordafrika var naturligtvis den länge väntade tyska offensiven i öster. Den inleddes först i slutet av juni, vilket torde ha varit åtskilligt senare, än många hade väntat sig. Man hade på sakkunnigt håll varit på det klara med att den tyska armén 1942 knappast kunde väntas förmå gå till angrepp längs hela den oändliga fronten från Ishavet till Svarta havet. Det hade därför förutsagts, att det skulle bli fråga om två visserligen stora, men dock partiella operationer i syfte att avskära de vägar, på vilka västmakterna levererade krigsmateriel till sin beträngda bundsförvant. Den ena offensiven skulle gälla vägen i norr och äsyfta att skilja Moskva från förbindelsen med Murmansk och Arkangelsk; den andra åter skulle företagas i söder och sikta mot det stora Volgaknäet vid Stalingrad för att avskära oljetransporterna på floden liksom Storrysslands förbindelser med Kaukasien och Persien-Irak. I detta sammanhang bortsägo många nitiska kommentatorer gärna helt ifrån att ryssarna, även om denna operation krönes med fullständig framgång, dock alltjämt förfoga över viktiga kommunikationer med sina bundsförvanter öster om Kaspiska havet.

Som bekant har den norra offensiven aldrig ägt rum, och att den skulle igångsättas omedelbart före vinterns inbrott, förefaller mindre sannolikt. Dess uteblivande gör troligt, att resurser saknas för två stora angreppsforetag samtidigt. Det tyder dessutom på att ryssarna ytterligt omsorgsfullt befäst ställningarna väster om Murmansk och Murmanskbanan och framför allt utnyttjat krigstiden för att stärka befästningssystemet; på annat sätt har man svårt att förklara, att den stora tyska armén i Nord-Finland inte lyckats eller ens gjort någon större ansträngning att klippa av den viktiga trafikleden. Denna den tyska vänstra flygelns passivitet torde ha vallat stor besvikelse i Finland. Man hade där på våren och försommaren i vida kretsar räknat med att offensiven i norr äntligen skulle leda till Leningsrads fall och frontens förflyttning så långt österut, att Finland i fortsättningen skulle ligga på cyklonens baksida och få tillfälle att relativt ostört ägna sig åt sin inre återuppbyggnad. Där emot torde den finländske överbefälhavaren ha avböjt de tyska förslagen att Finland skulle forcera på sin front. Nu går det hårt på landet i stället mot en tredje krigsvinter med den långa stridslinjen i Fjärrkarelen och på Karelska näset alltjämt i aktivitet, om ock en sedan länge jämförelsevis begränsad sådan.

Den tyska stora offensiven har sålunda varit begränsad till frontens södra del, från Orel och ned till Taganrog, varjämte de ryska styrkorna på Krim likviderats efter långvariga och fruktansvärt

hårda strider. Som bekant har den angripande inhöstat synnerligen avsevärda framgångar. Donets- och Kubanbäckenena samt hela det bördiga området kring nedre Don befinna sig i tysk hand. Ryssland har alltså gått miste om återstoden av ett av sina största industri-centra och ett par av sina viktigaste spannmalsdistrikt. Därjämte ha tyskarna erövrat Majkopområdet, det minsta av de tre kaukasiska oljefälten. Förlusterna för den ryska folkhushållningen äro alltså högst allvarliga, varemot det med hänsyn till förstörelseteknikens imponerande nutida utveckling kan dröja länge, innan den tyska kan draga nämnvärd nytta av de erövrade territorierna.

Men trots dessa väldiga ockupationer och de lysande militära prestationer, som möjliggjort dem, framstår det allt tydligare, att offensiven i viktiga hänseenden icke motsvarat förväntningarna. Några stora förintelsesegrar i stil med föregående års har den tyska krigsmakten icke kunnat uppvisa. Fångsiffrorna, som i tyska rapporter stundom torde ligga nästan lika starkt i överkant som ryssarnas uppgifter om tyska förluster, ha med få undantag i år varit skäligen blygsamma efter nutida pretentioner. Det är tydligt, att marskalk Timosjenko och hans underbefälhavare och kolleger lyckats rädda huvuddelen av sina styrkor till vinterns fälttåg. Deras ihållande motanfall bära även vittne därom.

Ser man åter till de rent geografiska målen, är det troligt, att ej heller de på långt när uppnåtts. Offensiven har till följd av försvarets seghet gått för sakta, och mänskligt att döma är årstiden numera alltför långt framskriden, för att bilden i det väsentliga skall kunna ändras. Sedan två månader rasa striderna bland Stalingrads ruiner. Åtskilligt tyder visserligen i skrivande stund på att tyskarna nu äntligen skola lyckas betvinga det otroligt tappra försvaret i själva staden. Även om så sker, är väl dock en vidare framryckning i större stil mindre sannolik. På Kaukasusfronten stå angriparna västerut bland massivets högsta delar, medan rysarna ännu hålla de alltmera hotade hammarna Tuapse och Suchum. Österut är numera den till en början utomordentligt snabba framryckningen i huvudsak hejdad i Mosdokområdet, och oljefälten vid Groznoj befinna sig fortfarande i rysk hand. Även om ytterligare tysk terrängvinst på detta håll förefaller troligt, är årstiden så sen och avstånden så stora, att Transkaukasien med Tiflis, de väldiga oljeförekomsterna kring Baku och de båda sista Svarta havshamnarna Poti och Batum knappast kan hotas inom överskådlig tid.

Ser man på det kommunikationsgeografiska läget, torde väl den ryska sjöfarten på Volga — som f. ö. snart fryser till — vara så gott som avbruten, sedan tyskarna i Stalingradtrakten nått fram till floden. Men den längre österut löpande järnvägen Saratov—Astrakan står alltjämt till Sovjets förfogande, liksom veterligen även den nyanlagda banan längs Kaspiska havets västkust från Astrakan till Machatj-Kala nordväst om Baku. Även om denna sistnämnda skulle bli avskuren, återstå sjövägarna från Baku till Astrakan, till Uralflodens mynning och uppför denna flod samt tvärs över Kaspiska havet till den transkaspiska banans västra ändpunkt liksom landför-

bindelserna åt söder och öster genom Persien, där järn- och landsvägar befinna sig under forcerad utbyggnad. Att bryta förbindelserna mellan den ryska huvudstyrkan och den kaukasiska armén liksom transportlinjerna från Ryssland till dess bundsförvanter har således allttjämt icke lyckats och förefaller knappast heller genomförbart under den närmaste framtiden.

Det kan under sådana förhållanden ifrågasättas, om de uppnådda resultaten, hur beaktansvärda och för Ryssland besvärande de än äro, stå i proportion till de offer, som de krävt. Att dessa äro fruktansvärda, torde stå utom all fråga, ehuru ännu så länge inga siffror föreligga. Åtskilligt tyder på att den tyska allmänheten bekymrat ställer sig detta spörsmål.

Vid sidan av händelserna i Ryssland te sig tilldragelserna på andra krigsskådeplatser ganska oväsentliga. Det avbrott i den japanska expansionen, som inträffade på våren, har fortsatt och på några punkter t. o. m. övergått i bakslag, om också ej alltför betydande sådana. Något angrepp på Indien eller Australien — så ivrigt bebådade i mars och april — har i varje fall hittills ej avhörts. På Nya Guinea har krigslyckan på sistone varit japanerna deciderat ogynnsam. Sjöstriderna vid Midway, i Korallhavet och vid Salomonöarna synas, i den mån de hittills föreliggande fragmentariska underrättelserna medge en bild av dem, snarast ha varit betydande japanska motgångar. Denna förändring i maktläget till sjöss har möjliggjort smärre amerikanska offensiver, dels på Aleuterna, dels på Salomonöarna. På bägge hållen är utgången dock hittills ganska oviss. Särskilt på Salomonöarna förefaller den amerikanska landstigningsstyrkans läge ganska beträngt. Den stora japanska framryckning i Kina för att äntligen framtvunga ett avgörande, vilken bebådades på våren, tycks ha slutat med en ganska omfattande reträtt, och det angrepp på den ryska Fjärran Östern, som otaliga gånger av världspressen sagts vara omedelbart förestående, har hittills ej ägt rum. På avstånd företer Japan bilden av betydande svårigheter, framkallade av alltför långa och vittspridda transportlinjer och otillräckligt tonnage, men det är naturligtvis tänkbart, att detta är en missuppfattning, och att nya stora angreppsföretag äro förestående. Att U. S. A. i huvudsak övervunnit följderna av Pearl Harbour, synes dock stå utom tvivel.

Den engelska bomboffensiven mot Tyskland och de tyska ubåtarnas kamp mot västmakterna pågå oförtrutet. Båda äro förvisso motparten till betydande skada och hinder, men det förefaller dock, som om ingendera till fullo motsvarade förväntningarna och löftena. Därmed är icke sagt, att situationen ej i framtiden kan bli en annan. De amerikanska luftflottor, som samlas i Storbritannien, ha ännu ej i nämnvärd utsträckning kunnat kastas in i striden. Vad ubåtskriget angår, synes det, som om det alla tekniska framsteg till trots i längden knappast har möjlighet att hålla takten med motsidans snabbt växande produktion av fartyg och transportflygplan. I jämförelse med 1917 ha ubåtarna denna gång ej heller lyckats på allvar hota Englands försörjning med livsmedel.

Inför vinterkampanjen reser sig spörsmålet, om västmakterna nu skola se sig i stånd att i den ena eller den andra formen pröva på den högljutt dryftade och från vissa håll kategoriskt yrkade andra fronten. Mycket tyder på att det alternativ, som i så fall f. n. står i förgrunden, är en omfattande operation med utgångspunkt i Västafrika och under samverkan med armén i Egypten för att så småningom driva axelstyrkorna ur Afrika och sålunda öppna vägen till större företag i Medelhavet mot den svagaste och troligen otillförlitligaste länken i axelmakternas kedja. I detta jätteföretag skulle ockupationen av Madagaskar i så fall ingå såsom ett led, företaget i syfte att skydda flanken.

Om ett dylikt företag verkligen på allvar är under förberedelse, vet ingen utanför de ansvarigas krets. Säkert är däremot, att det, om det igångsättes, rör sig om en operation på mycket lång sikt, vars verkningar knappast på länge kunna göra sig *omedelbart* kännbara på andra delar av det jättelika slagfältet. Att det ingår i Churchills och Roosevelts planer att relativt snart söka få del i initiativet på helt annat sätt än tidigare, förefaller emellertid högeligen troligt. De tyska ledarnas påtagliga defensiva hösttal låta ana, att man i Berlin räknar med en dylik utveckling och mer och mer inriktar sig på att försvara det redan vunna, i hopp att motparten så småningom skall nödgas uppge hoppet om en avgörande och fullständig seger.

Akademikerna och socialismen Socialdemokraterna ha nu i ett tiotal år varit vårt lands mäktigaste parti och dessförinnan ytterligare ett tiotal år tillbaka vårt största. Under dessa långa år har den första, ganska primitiva socialist-skräcken i hög grad försvunnit — den hade sin giltiga förklaring i socialdemokraternas till en början egen valdsamma förkunnelse — och i den allmänna debatten avlösts av en mera reall grundad principmotsättning. Man skulle därför kunna vänta sig att socialdemokraternas rekryteringsbas nu påtagligt vidgats, från den rena kroppsarbetare- och småbondeklassen till folk högre upp på den s. k. sociala rangskalan. En sådan social »expansion» har också tidigare varit märkbar i partiets representation uti första kammaren, där framför allt gruppen högre lärare — ehuru absolut sett ganska fåtalig — varit relativt talrik. Denna lärarrepresentation är dock delvis en reminiscens från den tid, då valbarhetscensus fanns och spärade vägen till överhuset för många arbetare och bönder. Den har dessutom avtagit sedan valbarhetscensus avskaffats, ty trots de många mandaten har partiet på sistone mycket sällan nyvalt akademiker till senatorer. I andra kammaren har den »folkliga» rekryteringen likaledes accentuerats med åren: av de år 1940 insatta 134 socialdemokraterna ha således endast ett tiotal avlagt studentexamen eller högre examina (1 professor, 1 lektor, 2 präster, 4 fil. kand. samt — såvitt framgår av uppslagsböcker — 4 studenter). Antalet var i det närmaste lika stort exempelvis efter 1928 års val, då partiet förfogade över hela 44 mandat mindre än efter 1940 års se-

gerval. Partiets hela stora framryckning har således gått akademierna förbi — uttrycket akademiker användes här oegentligt men för enkelhetens skull om alla, som avlagt student- eller högre examina.

Den invändningen skulle teoretiskt kunna göras, att riksdagsvalen trots socialdemokraternas storsegrar och inhöstade mandatmassa inte äro tillräckligt representativa, varför man i stället borde gå till kommunalvalen, där partiet fått över 600 landstingsmandat och omkring 2,000 stadsfullmäktigemandat, alla kommunalfullmäktigemandat då oräknade. Nagon absolut fullständig genomgång av listor eller valda ur yrkessynpunkt har inte varit möjlig — undersökningen försvåras ju dessutom av förekomsten av spränglistor, liksom av den omständigheten att förutvarande mandatinnehavare här och där tituleras blott landstingsman eller stadsfullmäktig utan angivande av yrke, ty överallt är man inte så pedantiskt noggrann som i Knivsta i Uppland, där en av de valda socialdemokratiska kommunalfullmäktige presenterats på listan som »f. d. juris studeraude». Men även utan en sådan fullständig genomsyn ligger slutresultatet klart: Endast ytterst sällan förekommer det bland de valda eller på listorna hos det stora majoritetspartiet några akademiker. Selektionen vid kandidatnomineringarna rör sig allttjämt huvudsakligast inom de gamla gränserna: kropps- eller lantarbetare, trafikpersonal, tjänstemän, skollärare, redaktörer och ombudsmän inom fackförenings- och folkrörelserna, småbönder, en och annan handlare eller kooperatör, småhantverkare o. s. v. Det synes gälla storstäder såväl som mindre städer, i norr likaväl som i söder. Endast i »lärdoms-staden» Uppsala har man gjort ett påtagligt undantag: där ha invalts utom en lektor två politiskt mycket verksamma fil. licentiat. Ganska typiska voro partiets stadsfullmäktigelistor i Stockholm: avsikten var där måhända att få med några akademiker, men så när som på omvalda borgarråd och kyrkoherden Mogård samt generaldirektör Wohllins nyinvalda dotter sattes de på icke valbar plats eller föllo för poströsterna. I Göteborg, Malmö, Hälsingborg, Norrköping etc. var det ännu trängre för akademikergruppen, i Lund blev den företrädd endast av den skatteskolkaende docenten o. s. v.

Frågan om det akademiska skiktets hemvist och betydelse i nutida politiskt liv är givetvis inte löst enbart genom en hänvisning till att företrädare för detsamma blott mycket sporadiskt äro att söka bland det största partiets förtroendemän. Man måste också ta del av de borgerliga partiernas listor och valda. Och därvid kan man samtidigt få svar på frågan, om denna grupp allttjämt har kvar något av det politiska intresse, som gjorde den till en så politiskt viktig och livgivande faktor i slutet av 1800-talet och i början på detta sekel. Härvid bli riksdagsmännens sociala yrken tämligen intetsägande, eftersom de borgerliga partierna nu ofta ha blott ett mandat i varje krets utanför storstäderna. Även här får man ett bättre underlag genom att gå till landstings- och allra främst stadsfullmäktigevalen.

Väljer man för jämförelsen läroverks- och seminarielärarna i Sveriges inemot 50 läroverks- och seminariestäder och håller man sig en-

bart till de valda vid stadsfullmäktigevalen, visar det sig att högern valt lärare vid dessa skolor i ett trettiotal städer, folkpartiet i ett par och tio och socialdemokraterna i ännu färre. I ungefär ett halvt dussin av dessa städer har högern placerat ett par lärare. T. o. m. bondeförbundet, som ju annars endast undantagsvis är representerat i städernas fullmäktige och föga älskar lärare, har valt en läroverksadjunkt i en stad (Eksjö), men så tillhör den valde de argaste vedersakarna av den gällande, av bondeförbundet numera ivrigt bekämpade dyrortsgraderingen. I allmänhet har det varit rektorer och lektorer, som valts. Särskilt rektorerna ha fortfarande på många håll en fast position i samhället och komma nog att stå sig ganska gott mot skolmemoarlitteraturens gamla pampiga skolchefer; betecknande är sålunda att i Uppsala tre läroverksrektorer (Samuelsson, Lundh och Redin) figurerade på högerns stadsfullmäktigelistor, av vilka de två förstnämnda invaldes, och att i Kalmar vid landstingsvalet högerns två främsta och enda valda kandidater voro rektorerna vid läroverket resp. folkskoleseminariet Göransson och Nilsson (den sistnämnde uppfördes trots att han tillhör folkpartiet och valdes med högeröst).

På listorna men inte placerade torde högern och folkpartiet ha uppsatt minst lika många som de valda. Egentligen är det i storstäderna, som denna lärarrepresentation är förhållandevis svagast, anmärkningsvärt nog för övrigt med tanke på att dessa i regel suga till sig de skickligaste lärarna men säkerligen förklarligt med hänsyn till att näringslivet och tjänstemannarörelsen där fått ett allmänt företräde. Så få som dessa storstäder äro kunna dock tillfälligheter ha spelat in i år, och ett direkt undantag finnes, nämligen hos folkpartiet i Göteborg, vars listor voro i vidare mening utpräglad akademiska och avspeglade den ideologiska stridsstämningen just där.

Låter man jämförelsen ta sikte på de många realskolestäderna och deras lärare, är det slående, i hur hög grad dessa och alldeles särskilt deras rektorer tagits i anspråk för det kommunala arbetet. Alla partier äro representerade inom denna läraregrupp men högerpartiet har en klar ledning. Säkerligen skulle iakttagelsen ha än mer bekräftats, om man hade tillgång även till valresultaten i de icke-stads-samhällen där realskolor finnas. Och säkerligen finns det ingen yrkeskår i hela landet, som har en så fyllig kommunal representation som småstädernas realskolerektorer, vilka nog i högre grad än man beaktat blivit kulturbärare på sina orter.

Vad skollärarekåren beträffar är den tydligen ganska jämnt företrädd inom högern, folkpartiet och socialdemokraterna, med en viss övervikt för det sistnämnda partiet, som ju har det största antalet mandat att portionera ut.

Om kyrkofullmäktigevalen skulle genomgåas ur samma yrkessynpunkter, skulle det med visshet framgå att just lärare av alla kategorier — och ofta andra än som uppställts vid den borgerliga kommunens val — uppsatts och komma att inväljas. Mer än typiska i detta hänseende äro nog den borgerliga samlingslistans högernamn

i Fjärdingen i Uppsala, bland vilka återfinnas fyra professorer, två docenter, tre präster och över ett halvt dussin läroverkslärare av alla de slag. På grund av socialdemokraternas ringa intresse för dessa val stå också många fler mandat här till de borgerligas förfogande.

Denna grova undersökning skulle kunna utsträckas till andra akademiska grupper. Resultaten bli dock ungefär desamma som när det gäller de högre lärarna. Endast ett par grova siffror från en snabbinventering skola lämnas. Vid landstings- och stadsfullmäktigevalen — alltså utan att hänsyn tagits till valen av kommunal- och municipalfullmäktige — kandiderade sålunda inemot tjugo härads-hövdingar eller hovrättsråd för högern, några få för folkpartiet och veterligen ingen för socialdemokraterna. Läkare och apotekare ha kandiderat förhållandevis mycket talrikt men huvudsakligen för högern och folkpartiet och blott i några fall för socialdemokraterna; även härvidlag leder högern, som i landstingen invalt 14 läkare, däray tre i Malmöhustinget. Den omständigheten att endast en riksdagsman f. n. är läkare har ibland tolkats som om det politiska intresset skulle starkt ha dalat inom denna grupp, men årets stadsfullmäktige- och landstingslistor motsäga ganska bestämt detta antagande. Däremot är officerskåren tämligen fåtaligt representerad, åtminstone om man avser officerare i aktiv tjänst. Officerare ha dock valts huvudsakligen för högern i alla de speciella garnisons-orterna (Skövde, Boden, Karlskrona, Sollefteå, Eksjö, Vaxholm, Strängnäs etc.) och på ett och annat ställe även utanför dessa. Både beredskapstjänsten och de täta förflyttningarna av de avancerande förklara dock officersgruppens låga frekvens, alldeles oavsett att många officerare i likhet med många präster rent principiellt vilja avhålla sig från partipolitik.

Dessa korta randanmärkningar avse givetvis alls inte att kvalitativt gradera partiernas representation utan blott att fästa uppmärksamheten på några sociologiska fakta, förut kända men nu konfronterade med de färska valresultaten.

Man gör därvid den iakttagelsen, att de borgerligas och särskilt högerns listor i städerna förete ungefär samma utseende ur yrkessynpunkt som för femtio år sedan, med den skillnaden givetvis att tjänstemän jämte de tidigare ej valbara kvinnorna numera fått en ganska bred plats utplåten åt sig. Man möter kort sagt industrimän, handlare, hantverkare, ämbetsmän och lärare ungefär som förut. Någon sugning till socialdemokraterna kan ej utläsas. Varken socialdemokraternas överväldigande mandattillgång eller dominerande maktställning, med de ljusare utsikter till karriär som därigenom åtminstone skenbart erbjudas, synas utöva någon starkare lockelse. Då någon brist på socialt allmänintresse ej kan pådyvlas vår generations ämbetsmän eller akademiker, kan deras politiska ställningstagande ej heller förklaras som enkelspårig överklasssegoism. Det måste hos dessa skikt finnas en klentro till socialismens idéer, som ej ens »välfärdspolitiken» eller socialdemokratiens omvändelse i försvarsfrågan förmått övervinna. Så stor betydelse som dessa grupper

trots sitt kvantitativa fåtal alltid haft vid opinionsbildningen, kan denna klenro betyda mycket för den framtida politiska utvecklingen i vårt land.

Möjligen kan antalet socialdemokratiska akademiker och ämbetsmän bland väljarna i verkligheten vara större än som framgår av yrkesförteckningarna över de valda, närmast då beroende på att partiets huvudmassa avgjort föredrar sociala jämlikar framför andra som sina företrädare. I vart fall skulle detta efter det högre skolväsendets sociala nivellering ha varit någonting ganska naturligt. Det finns emellertid intet annat tecken, som bekräftar ens denna välvilliga hypotes. I vart fall kan inte något stöd härför hämtas ur anslutningen till de socialdemokratiska studentföreningarna, åtminstone om man ur ekvationen utesluter Clartégruppernas kulturfrontsideologer, som socialdemokraterna tydligen inte ta riktigt på allvar eller synas särdeles angelägna om att immatrikulera i sina led. Faktiskt är vårt folkhemsparti exklusivare klassbetonat nu än på 90-talet, då socialismens ledande pionjärer och genombrottsmän samtliga voro studenter, nämligen Branting, Danielsson, Sterky och Lidforss.

Militär och civil statstjänst.

Allt eftersom militärtjänsten tar längre tid i anspråk, vidgas klyftan mellan den värnpliktiga manliga ungdomen å ena och dess kvinnliga eller frikallade kamrater å den andra sidan. Omedelbart framträder detta som ett beredskapsproblem: den »inkallade» blir förbigången av kamrater som icke belastas av skyldigheten att ärligen offra några månader för landets säkerhet. Därmed följer å ena sidan bitterhet och missnöje vid de militära förbanden, å den andra sämre kamratskap i det civila arbetet. Icke minst ur kvinnosynpunkt är det av vikt att problemet får en sådan lösning, att det icke än mera skärper den redan märkbara reaktionen mot kvinnans likställighetskrav. Men det är icke blott i beredskapsläge, som dessa svårigheter komma att visa sig. Med ett-årig första utbildning och tre repetitions- eller efterutbildningsövningar om vardera en månad kommer även i fredstid värnplikten att för de enskilda medföra större uppoffringar än före 1939.

Särskilt allvarligt är problemet för de värnpliktiga, vilka fatt befäls- eller motsvarande utbildning. I beredskapen ha studenterna haft att bära en tyngre börda än flertalet övriga värnpliktiga. För två år sedan framhölls i denna tidskrift (1940, sid. 629 ff.) att studenterna, åtminstone i den mån de vore eller komme att bli anställda i statstjänst, borde kunna få viss kompensation. Först i februari 1942 utfärdade emellertid Kungl. Maj:t bestämmelser om tillgodoräkandet av militärtjänstgöring i statstjänst (SFS nr 44 och 46). Enligt dessa skall militär beredskapstjänstgöring tillgodoräknas lärare för tjänsteårsberäkning vid befordran, varjämte även andra ämbets- och tjänstemän kunna få åtnjuta motsvarande förmån i den mån och på det sätt vederbörande statsmyndighet finner möjligt. Detta gäller dock endast dem som redan vid militärtjänstgöringens början äro anställda i statstjänst. Där beredskapstjänstgöringen infallit under studietiden, ges

ingen kompensation. Dessa bestämmelser gälla vidare endast beredskapstjänstgöring, icke fredstjänstgöring.

Samtidigt som dessa bestämmelser utfärdades fick emellertid försvarsministern bemyndigande att tillkalla särskilda sakkunniga för frågans vidare behandling. Dessa sakkunniga, expeditionschefen Bouveng och chefen för försvarsstabens socialdetalj, hovrättsrådet Thomasson, skulle i huvudsak ägna sin uppmärksamhet åt frågan om tillgodoräknande av fredstjänstgöringen såväl i allmän som även i enskild tjänst. Det första resultatet av deras arbete föreligger i en till vederbörande ämbetsverk remitterad p. m., som avser tillgodoräknande av fredstjänstgöringen i allmän tjänst. De sakkunniga ha nämligen konstaterat, att man inom de enskilda företagen i allmänhet torde vilja avvakta de statliga åtgärderna, innan man själv binder sig för vissa förmåner åt de anställda. Inom parentes bör därvid anmärkas, att staten i allmänhet behandlat sina till beredskap inkallade tjänstemän relativt väl: de ha sålunda vanligen erhållit s. k. B-avdrag, innebärande reduktion av lönen med ungefär en tredjedel. Undantag härifrån ha egentligen blott gällt vissa arvdestjänster, vilkas innehavare blivit sämre behandlade. De enskilda företagens politik har varit växlande, ibland mycket generös, ibland åter synnerligen hårdhänt. Anmärkningsvärt nog torde kommunerna genomgående ha varit mest hänsynslösa: veterligen finnas inga exempel på att kommunaltjänstemännen behandlats lika väl som statstjänstemännen eller de mest tillmötesgående enskilda företagens anställda, under det att åtskilliga kommuner förhalat frågans behandling i det längsta eller genomfört mycket kraftiga lönereduktioner under militärtjänstgöringen.

De sakkunniga inrikta sig i främsta rummet på kompensation för olikheten i skilda värnpliktigas tjänstgöringstid. Otvivelaktigt är detta också en mycket viktig sida av saken, eftersom det ju alltid finns en viss risk för att värnpliktiga under fredsförhållanden söka dölja sin militära duglighet, om denna kan leda till längre tjänstgöring. Men det räcker knappast härmed. Så länge vi icke ha en allmän arbetstjänst eller liknande utbildning för alla icke värnpliktiga, måste man nog räkna med att kompensera *hela* värnpliktstiden; och i och för sig bör detta låta sig göra på precis samma sätt som att kompensera befälsutbildningstiden. De sakkunniga synas anse, att kompensation alltid skall kunna ges för lönetursberäkning, om också ibland först efter några år, likasa att den längre militärutbildningen skall inräknas vid fastställande av pensionsunderlag, men avräknas vid beräkning av maximiålder för anställning eller tillträde till viss utbildning. Dessa åtgärder synas vara så pass självklart rimliga, att man får hoppas att de icke av formella skäl möta motstånd inom förvaltningen. Samtidigt måste man med de sakkunniga erkänna, att saken ligger annorlunda till, där det är fråga om viss praktisk tjänstgöring före definitiv anställning i statstjänst. Att ej blott de teoretiska utan även de praktiska kompetenskraven hållas uppe är sannolikt i grunden viktigare än den orättvisa, som kan synas ligga i att militärtjänsten ej befriar från exempelvis tingstjänstgöring. Fast-

håller man blott den regeln, att även sådan militärtjänst, som fullgjorts före inträdet i statstjänst, skall få tillgodoräknas för befordran och lönetur, sedan anställning en gång vunnits, blir denna orättvisa också ganska måttlig. Och den regeln ha de sakkunniga accepterat: de föreslå rentav en ändring av kungörelsen beträffande beredskaps-tjänsten, så att grundsatsen skall kunna vinna omedelbar tillämpning.

I fråga om tillträde till och praktik vid vissa läroanstalter behöves en liknande regel. Den tillämpas redan nu i viss utsträckning: så räknar exempelvis Socialinstitutet all militärtjänstgöring som förpraktik för inträde på sociala linjen — umgänget med olika slags kamrater och vanan vid primitiva bostadsförhållanden anses socialt värdefulla — och tjänstgöring i vissa befattningar, som medföra vana vid bokföring och ekonomisk förvaltning, räknas på motsvarande sätt för inträde på den kommunala linjen. Härvidlag gäller överhuvud den av de sakkunniga betonade synpunkten att under militärtjänsten vinna erfarenheter kunna ha direkt praktisk betydelse.

Den återstående delen av de sakkunnigas arbete erbjuder emellertid betydligt svårare problem. För statens tjänst kan staten själv fastställa de regler, som befinnas vara lämpliga. Möjligen kan man också hoppas, att kommunerna skola kunna förmås att följa statens exempel — alldeles säkert är dock icke heller detta. Men hur skall det kunna bli möjligt att lösa problemet för dem som äro i enskild tjänst? Där räknas i allmänhet inga tjänsteår för befordran eller löneförhöjning, och t. o. m. förbudet mot avskedande av till beredskaps-tjänst inkallade anställda torde ibland vara svårt att genomföra inom yrken, där det är ont om platser. Visserligen skulle man teoretiskt kunna tänka sig att använda den tyska metoden — att alägga företag att anställa ett bestämt antal krigsinvalider eller dylikt — men dels är det svårt att genomföra så drastiska åtgärder annat än i samband med en allmän tvangshushållning, dels torde de överhuvud taget knappast kunna komma i fråga annat än under verkliga krigsförhållanden.

Det är också tvivelaktigt, om man inom arbetstagarnas breda lager har någon egentlig förstäelse för åtgärder av detta slag. Kanske gäller det här liksom om familjelönen, att arbetsgivarna äro villiga, men deras arbetare och anställda ointresserade eller rent negativt inställda? T. o. m. fackföreningarnas bidrag till inkallade medlemmar lära ha rönt opposition inom högre åldersgrupper, där man pastar sig få betala kalaset utan att ha någon glädje av det — eftersom de äldre aldrig bli inkallade! En samhällsanda av detta slag torde lätt kunna gripa omkring sig efter kriget, då fosterlandsförsvararens romantiska nimbus har börjat förblekna. De sakkunniga framhålla, att det behövs »en bestämd omsvängning... i medborgarnas sätt att se den militära tjänsten, speciellt för de värnpliktigas del». Därom kan man nog vara ense med dem; en annan fråga är om denna omsvängning kommit eller kommer och om den blir bestående.

Desto viktigare är det att staten för egen del löser problemet. Kanske kan man hoppas, att vidsynta och generösa statliga åtgärder verkligen kunna komma att verka moralbildande. Säkert är i

varje fall, att formalism och snålhet från statens sida skulle kunna få mycket betänkliga följder.

Värdestegrings- Det nyligen framlagda förslaget om värdestegrings-
skatten. skatt å fastighet aktualiserar på nytt en fråga, som vid flera tillfällen under de sista fyrtio åren varit föremål för diskussion och utredning. Att man hittills icke lyckats finna en lösning har sannolikt i främsta rummet berott på meningsskiljaktigheter om formen för en värdestegringskatt. En viss tvekan har funnits beträffande möjligheten att genom en sådan skatt erhålla någon mera betydande inkomst åt det allmänna. Erfarenheterna från främmande länder ha icke heller varit odelat uppmuntrande. I svar på en interpellation 1932 framhöll dåvarande finansminister Hamrin bland annat, att flerstädes ansatser till en värdestegringskatt förekommit men att åtminstone på åtskilliga håll dessa försök mött svårigheter. Någon verkligt betydande skattekölla syntes skatten ingenstädes ha varit. Finansminister Wigforss, experimentellt lagd som han är, har dock inte låtit svårigheterna avskräcka sig. De sakkunniga ha uppenbarligen känt sig ganska bundna av de bestämda direktiven för utredningen. De synas nämligen ha fattat sitt uppdrag såsom innebärande allenast en beställning på ett genomförbart förslag och ha hållit den mest betydelsefulla frågan, d. v. s. huruvida en värdestegringskatt överhuvud nu lämpligen bör införas, utanför utredningen. Begränsningen är beklaglig. Det framlagda materialet har därför blivit alltför ofullständigt för att bedöma den större och viktigaste frågan och man saknar säker ledning, när man vill utrona de sakkunnigas egen principuppfattning.

Vid de tillfällen då denna skattefråga förut behandlats här i landet, synes man i stort sett ha varit ense om det berättigade uti att det allmänna tillerkännes andel i sådan värdestegring å fastighet som är beroende uteslutande på åtgöranden från statens eller kommunens sida eller den allmänna ekonomiska utvecklingen. När frågan i början av detta århundrade först väcktes, var emellertid hela skattesystemet i vårt land ännu synnerligen outvecklat. Skatteköllorna voro då icke tillnärmelsevis på samma fullständiga och raffinerade sätt som nu utnyttjade. De sakkunniga ha själva påpekat, att värdestegringskattens första förespråkare här i landet varit anhängare av Henry George's läror om den oinskränkta privata äganderätten till jorden såsom orsak till fattigdomen och de sociala missförhållandena, för vilka jordröntans socialisering vore botemedlet. För en förnuftig uppfattning av de sociala spörsmålen torde emellertid nyssnämnda teorier numera förefalla ganska främmande.

Krisläget kräver stora offer av vårt folk. Den numera gängse principen att det allmänna härvidlag har att ta för sig, där det finnes någonting att få, har medfört en allt tydligare tendens att ta i anspråk icke blott inkomsterna i egentlig mening utan även rena förmögenhetsvärden. Denna tendens är måhända icke av övergående art utan kommer nog att bestå och vidare utvecklas även i tider, då den ej längre söker ett visst berättigande i sådana förhållanden som

de nu rådande. Man har anledning att uppmärksamma detta, då man skall fatta ställning till det föreliggande förslaget, som avser en lagstiftning för framtiden och vars genomförande enligt de sakkunniga skulle innebära, att det allmänna förskaffade sig »en kapitaltillgång på i runt tal 1 miljard kronor». Om man vidare jämför ställer finansministerns uttalande om nödvändigheten av en beskattning av sådan vinst som icke motsvaras av »produktiv insats från deras sida» som göra densamma, med de sakkunnigas erinran om att förmögenhetsvinster kunna »uppkomma även på grund av att tillgångar, som hava karaktär av lös egendom, stiga i värde» och att dessa vinster näppeligen kunna anses som mer berättigade än vinster av fast egendom, blir frågans principiella betydelse än mer uppenbar.

Enligt förslaget skall värdestegringsskatten anknytas till de nuvarande fastighetstaxeringarna. Vid den första taxeringen, som tänkes komma att ske 1944, skall den värdestegring läggas till grund, vilken inträtt i jämförelse med 1938 års allmänna fastighetstaxering. Skatten skall utgå i form av en perpetuell årlig ränta efter 2 procent på det kapital som en oförtjänt värdestegring kan anses utgöra, men med möjlighet för fastighetsägaren att helt eller delvis avlösa skatten genom inbetalning av ett penningbelopp, motsvarande tjugogång det årliga skattebeloppet eller den del därav, som han önskar avlösa. Den beskattningsbara värdestegringen skall i princip motsvara skillnaden mellan *skattevärdet*, d. v. s. taxeringsvärdet vid taxeringstillfället med avdrag för däri ingående skogs- eller särskilt maskinvärde, och det *skattefria värdet*, vilket tänkes vara lika med fastighetens skattevärde enligt närmast föregående allmänna taxering, ökat med av ägaren nedlagda förbättringskostnader men minskat med avdrag för reguljär värdeminskning å byggnader och andra anläggningar. Den oförtjänta och därmed också beskattningsbara värdestegringen blir följaktligen i första hand sådan värdestegring som varit beroende på åtgöranden från statens eller kommunens sida eller den allmänna ekonomiska utvecklingen.

En värdestegringsskatt, som riktar sig mot mera utpräglade former av spekulation i stigande fastighetsvärden, har givetvis ett berättigande. Sådan spekulation borde dock lämpligast stävjas genom att det allmänna lägger beslag på viss andel av den vinst som inträder vid köp och försäljning av fast egendom. Däremot är det svårt att inse det principiellt berättigade uti att all värdestegring, som icke motsvaras av fastighetsägarens kostnader för förbättrings- och nybyggnadsarbeten, skall anses såsom oförtjänt och därför beläggas med den föreslagna straffröntan. Själva termen »oförtjänt» såsom uttryck t. ex. för en allmän pristendens är härvid föga lyckligt vald och är på något vis alldeles oförtjänt diskriminerande för denna skattebetalargrupp. Då det gäller sådan värdestegring, som inte åtföljes av en omedelbart stigande avkastning av fastigheten utan är baserad på förväntningar om ett bättre framtida utnyttjande av densamma, ha de sakkunniga visserligen funnit skäl att föreslå särskilda regler; det *onyttjade* värdet skall sålunda icke beskattas förrän fastigheten blir föremål för försäljning. Men den

fastighetsägare däremot, vilken fullt utnyttjat fastigheten, för det ändamål, för vilket den enligt stadsplan eller dylikt är avsedd, skall fullt ut drabbas av skatten ehuru den i fastigheten gjorda investeringen icke haft spekulativt syfte. Egnahemsägaren i våra städers ytterområden och i våra tätbebyggda mindre samhällen skulle följaktligen på grund av värdestegringsskatten få se sin hyra växa utöver de kalkyler, med vilka han räknat. För honom skulle det många gånger bli svårt att se det berättigade uti en sådan skatt, då han ju själv icke räknat med den värdestegring som kan ha lagts till grund för beräkningen, och icke heller har för avsikt att tillgodogöra sig någon sådan förmögenhetsökning. För övrigt torde man i detta sammanhang böra beakta, att stigande fastighetsvärden i synnerhet ute i landsorten många gånger ha sin grund i omständigheter, vilka svårligen kunna tillräknas offentliga åtgöranden eller någon mera allmän av det enskilda initiativet oberoende samhällsutveckling, ehuru väl de icke heller föranletts uteslutande av byggnads- och förbättringskostnader. Vi se, hurusom i våra dagar icke sällan två eller flera kommuner kämpa om möjligheten att dra till sig en ny industri, som kan verka stimulerande på den ekonomiska utvecklingen i orten. En sådan industri skapar i regel själv värdestegringen av den mark, där den förlägges, och det är därför svårt att se det rimliga i en skatt för oförtjänt värdestegring i sådana fall. Denna skatterisk har förvisso icke heller ingått i de kalkyler som legat till grund när åtskilliga näringsföretag startats i vårt land under de senaste åren. På sätt och vis kan man väl i sistnämnda fall tala om en vinst, som tillfaller enskilt företag just genom produktiv insats från dess sida. Därtill kommer, att vinsten sällan är avsedd att inbärgas genom spekulativ försäljning av fastigheten.

Med de regler, som nu ifrågasatts, skulle såsom oförtjänt värdestegring räknas även den nominella ökning av kapitalvärdet, som inträder till följd av penningvärdets försämring. De sakkunniga ha icke sett någon möjlighet att författningstekniskt lösa hithörande spörsmål på ett allmängiltigt sätt. De förutsätta visserligen, att om en mera betydande uppgång av den allmänna prisnivån kan konstateras före visst taxeringstillfälle, denna omständighet skulle kunna föranleda speciella åtgärder från statsmakternas sida. Man har härvidlag tänkt sig ett efter rådande förhållanden avpassat tillägg till skattefria värdet, varom beslut skulle fattas av riksdagen året före varje allmän taxering till värdestegringsskatt. Denna rekommendation, enligt vilken penningvärdets inflytande på värdestegringsskattens storlek skulle ställas i beroende av riksdagens beslut beträffande varje särskild taxering, kan lätt väcka befogade betänkligheter hos fastighetsägarna, vilka av naturliga skäl önska, att deras onera äro bestämda enligt klara och fasta grunder som ge möjlighet till något-sånär säkra kalkyler. Just svårigheten att bemästra de med penningvärdets förändringar sammanhängande problemen skulle nog bli en av de största stötestenarna, ifall statsmakterna verkligen skulle vilja förverkliga de sakkunnigas förslag.

Förut har antytts, att man vid bestämmandet av skatteplikens

omfattning nödgats undantaga fastighets skogsvärde och fasta maskiner. Det har skett bland annat av taxeringstekniska skäl. Ehuru enligt det föreliggande förslaget jordbruksfastighet principiellt jämställts med annan fastighet kommer den vid ett genomförande av lagstiftningen likväl att i regel intaga en förmånsställning. Detta sker därigenom att fastigheter med ett taxeringsvärde av högst 15,000 kronor skola befrias från skatten. Detta medför enligt utredningen att av jordbruksfastigheterna på landsbygden icke mindre än 85,9 procent och av jordbruksfastigheterna i städerna utom de tre största 78,8 procent bli skattefria. Av övriga fastigheter skulle på landsbygden 89,2 procent och i städerna med nyss nämnt undantag 55,4 procent bli undantagna från skatteplikt. Man kan ifrågasätta, om det är principiellt riktigt att, när det gäller en objektskatt, på detta sätt genomföra en klasskillnad med utgångspunkt från beskattningsobjektets värde. Strängt taget borde väl en oförtjänt värdestegring, om den överhuvud skall beskattas såsom en art av arbetsfri inkomst, drabbas av skatt var den än inställer sig. I vart fall är det självfallet ej säkert, att en person, vars fastighet är taxerad till över 15,000 kr. men kanske hårt skuldbelastad, har någon större skattekraft än en person, som sitter skuldfri på sin något lägre taxerade fastighet. Även här är det emellertid hänsynen till de taxeringstekniska svårigheterna vid en generell beskattning som fått vara avgörande. Genom den föreslagna begränsningen torde nämligen taxeringsmyndigheterna komma att befrias från taxeringsbestyren med i runt tal 800,000 fastigheter och skatteplikten drabba allenast något mera än 169,000 fastigheter. I dessa siffror ingå dock icke fastigheterna i de tre största städerna.

Vid beräkningen av skattens avkastning ha de sakkunniga utgått ifrån en beskattningsbar värdestegring av c:a 9 procent. Den årliga intäkten skulle därvid komma att uppgå till 30 miljoner kronor, vilket belopp skulle delas lika mellan staten och kommunerna. Hänsyn har emellertid icke tagits till de stigande kostnader för taxeringen, vilka sannolikt bliva följderna. Vidare har man icke räknat med att värdestegringskatten, vilken enligt förslaget skulle få med ett efter fem procent kapitaliserat värde räknas såsom skuld vid taxeringen till statlig inkomst- och förmögenhetsskatt, uppenbarligen kommer att i viss grad sänka inkomsterna av sistnämnda skatt. Man måste därför förutse vissa avbränningar å den beräknade inkomsten av 30 miljoner kronor. Denna nya grundskatt är således inte heller som en statlig inkomstkälla av någon betydande storleksordning.

Psalmbok och katekes. Numera talar man ofta, och med all rätt, om det svenska kulturarvet och dess värde, men den saktliga kunskapen om detta arv är i allmänhet ringa. Det svenska folket börjar upptäcka att det har en historia, men det har ännu inte i nämnvärd grad kommit underfund med vad den handlar om. Efter decennier, som kanske varit de mest avhistoriserade i vårt folks liv, borde den nationella väckelsen (om man nu vågar använda ett så stort ord) rimligen leda till ett bildnings- och forskningsintresse

med stort allvar bakom. Den allmänna synen på det förgångna — där man alls hållit sig med någon sådan — präglades länge av en flack och föga realistisk grundsyn, för vilken samhällslivets faktiska mödor och religionens anstötliga verklighet voro rätt likgiltiga. Populariseringen var länge tveksam, på enstaka undantag när, och har dessa senaste år blott sällan lyft sig till en högre flykt än det patriotiska kanslispråkets. Många historiska discipliner — och bland dem icke minst den så ofta misstrodda politiska historien — ha de sista decennierna uträttat vägröjande ting, men ändå kan man inte undgå ett intryck att också forskningen i många av vår historias väsentligheter står i sin första trevande början, att det svenska folkets öden ännu äro oss kända blott i dunkla och förberedande linjer. Så måste det kanske vara: en på allvar kritisk metod i historieforskningen bröt igenom först mot 1800-talets slut, och sen dess ha vi haft många goda historiker men icke något allmänt historiskt medvetande, någon känsla att historien direkt angick oss.

Dessa allmänna betraktelser vilja anknyta till ett par små häften, som verkligen handla om väsentliga ting: Hilding Pleijels »Katekesen som svensk folkbok» och Bror Olssons »Psalmboken som folkbok» (båda på Gleerups förlag). De tala anspråkslöst men med trygg och fast auktoritet om en grundlinje i vår kultur.

Som biskop Brilioth framhåller i sin nyutgivna lilla skrift om »Kristen folkuppfostran förr och nu» (Gleerups), kan man inte exakt fixera kristendomens roll för vår odling — därför att vi »över huvud icke kunna tänka oss vår bildning, vår folkliga kultur utan det kristna inslaget». Det är naturligt att det kristna inflytandet djupast sett alltid varit ett bibliskt inflytande. Men som inte minst Pleijel förut inskräpt var det inte direkt och utan mellanled som Bibeln påverkade folkets liv. Att vart hem har en Bibel är ingen urgammal sedvänja, hotad först av modernt barbari. Det utgår från bibelsällskapens arbete under 1800-talet. Dessförinnan var Bibeln en alltför dyr och svårhanterlig bok för att man i de breda lagren skulle äga den annat än undantagsvis. Under medeltiden har man förnummit dess anda genom prästers och munkars berättelser, genom muntligt inlärdade böner och genom kyrkväggarnas bilder. Sen kom den lutherska gudstjänstens textläsning ur den stora kyrkbibeln, därtill också egen läsning av de texter, som funnos tryckta i psalmböckerna eller på andra sådana håll. Men avgörande betydelse hade det kristna stoff, som fanns i psalmerna själva och i Luthers lilla katekes. Det var lätt att lära utantill, i katekesens fall också lätt att överblicka; det drog på särskilt vis till sig prästernas pedagogiska nit — och det gällde en litteratur, som man hade möjlighet att skaffa sig.

För katekesens del framhåller Pleijel, att den från början inte sågs bara som en lärobok utan som något mera. Den var den »lilla Bibeln», sammandraget av vad Skriften själv ägde dyrbarast och bäst. Därför hörde den också fromhetslivet till i långt högre grad än man nu tänker på. Samtidigt hör just den på ett särskilt vis ihop med folkbildningens historia i Sverige. Då man började lära det svenska folket att läsa var katekesen den självklara utgångspunkten, och som

bekant var det länge nog omöjligt att få nattvarden eller få gifta sig för den som icke hjälpligt behärskade lärostyckena. Pleijel betonar att den senare bestämmelsen återgår i skönlitteraturen, i Mobergs »Raskens»; man kan tillägga att också den förra behandlats i svensk dikt, i ett på sin tid uppburet skaldestycke av Talis Qvalis. Med katekesplugget sammanhängde också husförhören, med allt vad de under skiftande former rymde av kristen och folklig gemenskap. Pleijel talar om en verkstad i Västmanland på 1850-talet, där inte bara lärpojkar och gesäller utan också »herrarna på kontoret» fingo ledigt dagen före varje husförhör för att repetera katekesen. Vad man därvid lärde sig var utan tvivel av stor vikt för livssyn och moral. Då våra instinktiva moralbegrepp ofta med skäl sägas gå tillbaka på kristen folkuppfostran, så är det främst katekesen de gå tillbaka på. Intressant men i något allmänna ord — en större undersökning utlovas — berör Pleijel också hur »hustavlans» till katekesen fogade urval av bibeltexter kring samhälls- och familjeliv haft en oanad vikt för svensk samhällssyn.

Klart och utan överord skildras den utveckling, som småningom trängde tillbaka katekesen. Det gamla bildningssystemet blev ju med tiden föråldrat. Men det slår en samtidigt hur tidsbundna argumenten mot »katekesplugget» ofta voro. Att Luthers mästerverk ännu har mycket att ge vårt kulturliv, det blir väl numera mer och mer erkänt.

Bror Olssons bok ger liksom Pleijels en del principiella linjer, men framför allt är den rik på konkreta enskildheter. Man får en mättad och levande bild av hur livets hela sammanhang liksom inslöts i psalmsång. Vackert berättas om gamla husmödrar, som efter de sista sysslorna gå till sängs vid sin ensliga aftonpsalm. Det talas om psalmen som arbetsvisa under grå vintermorgnar, om fältpsalmens mäktiga sammanhang och om psalmsång som skydd mot anfäktelser, spöken och missämja. Härvid hänvisas — naturligtvis — mången gång till Emil Liedgrens resultat och synpunkter, men Olsson har funnit mycket nytt. Till det ståtligare hör en bild från 1870-talets Småland, där prästen avstyr ett traditionellt men fördärvligt bröllopssuperi i sockenstugan genom att — efter fåfäng övertalning — på kyrkbacken stämma upp »Vår Gud är oss en väldig borg», varpå, enligt vederbörandes egen berättelse, »psalmens reformatoriska ande... grep folkhopen och brännvinsankaret slogs igen av brudgummen». — För äldre tid ha icke minst likpredikningarna gett mycket.

Materialet är rikt, och det innebär icke kritik utan motsatsen om man av Olssons framställning påminns om också andra exempel än hans. Man kan tänka på fältprästen Jacob Fabricius, vilken vid Lützen strax efter Gustav Adolfs död sjöng samman flyende kavallerister med en psalm. Man kan också erinra sig ett av de mera gripande ställena ur den svenska psalmkunskapens historia: den själs-sjuke Emanuel Svedenborg, i kamp mot skräcksyn och frestelse under sitt livs stora kris och gång på gång tröstad av ord och melodi från psalmen »Jesus är min vän den bäste».

Psalmen var med överallt. Vid gamla bondkalas sjöngs den troget och kraftigt, som Olsson visar bland annat med citat ur Nicolovius. Folks intensiva förtrogenhet med den gav dem en oförliknelig skatt på livsvägen. Därvid valde väl stundom var och en på sitt säregna vis: biskop Stadeners far hade, berättar Olsson, till älsklingspsalm den wallinska psalmen »för ett ungt fruntimmer». Här kunde man också minnas en gestalt, hos vilken det gripande och det dråpliga i svensk psalmtradition förenas: den blinde Spring, som Nathan Söderblom under en visitationsresa hittade på Ljusdals ålderdomshem (B. Jonzon i »Nathan Söderblom in memoriam», 1931). Spring, vid tillfället 94 år gammal, mindes ännu sitt första möte med musiken: då en gammal soldat från Järvsö på psalmodikon spelade »Jesus är min vän den bäste». Själv läste Spring utantill denna psalm och »Sion klagar med stor smärta» samt Wallins (då ännu inte i psalmboken intagna) helgmälspsalm från Järvsö, vilken i avskrift varit spridd i socknarna. Då Spring, vid inträdet på ålderdomshemmet, blivit tvungen att bada, hade han mycket gruvat sig men fått tröst genom att för sig själv allvarligt läsa »Jag går mot döden var jag går».

Denna sistnämnda psalm genljuder f. ö. i en dikt av Hjalmar Gullberg, liksom en av dennes mest förtvivalade dikter på ett mycket suggestivt vis anknyter till den vördade aftonpsalmen »Nu vilar hela jorden». I modern dikt, liksom i äldre sådan, utgör psalmens inflytande ett fängslande kapitel; Olsson företer här mycket fängslande och tankeeggande resultat. Hos de moderna skalderna märker man väl inför psalmstoffet samma blandning av andakt och revolt som i deras ställning till Bibeln. Harriet Löwenhielm, som här också förtjänar att nämnas, skrev den betecknande strofen (jfr ps. 144 i 1937 års psalmbok).

I himmelen, i himmelen,
på första radens fond,
där sitta döda furstar
och se på *tout le monde*.

Men få ha som hon gripit den innersta, allvarliga psalmtönen och gjort den till nutidsbetonad dikt. På det viset kan hela arvet från psalmbok och katekes mången gång ses med stilla löje eller ogillande; men i verkligheten berör det vårt folks innersta livsgrund.

Karl-Gustaf Hildebrand.

Ett bestående verk om vår författning. Det har under de sista åren mycket talats, och det med rätta, om vår lagbundna, fäderneärvda frihet, om vart demokratiska statskick. Det är något som vi skola vara stolta över, som vi skola vårda och med alla medel försvara, har det sagts från skilda håll.

Det kan då inte vara ur vägen, att man också frågar sig, hur denna lagbundna frihet och detta demokratiska statskick in concreto ter sig. Värdesätter man rättssamhället, så höves det också, att man verkligen tillägnar sig dess grundval, d. v. s. vår författnings tanke-

gång och föreskrifter. Att det därvid inte räcker med att ögna igenom lagtexten, regeringsform, riksdagsordning etc., torde vara var och en uppenbart. Det är inte alltid så lätt att utan vidare första och tillämpa en hundraårig lagparagraf, och därtill kommer, att det levande statsskicket ej i alla sina yttringar finnes kodifierat i en lagtext. Sedvänja och praxis har fyllt ut och stundom rent av modifierat den skrivna författningen, t. ex. sättet för regeringsbildandet.

Det finns visserligen många handledningar i »svensk statskunskap» och liknande, utgivna till tjänst åt en bredare publik, men vi ha länge saknat en sammanhängande vetenskaplig framställning av Sveriges författning. Professor Robert Malmgren har dock nu givit oss en dylik, i det att han under de sista åren av sin långa tjänstgöringstid som juris professor vid Lunds universitet ägnat sig åt att utarbete en lärobok i svensk statsrätt.¹ Det sista av verkets fyra häften har under föregående år utkommit. För detta stora värv har han s. a. s. förberett sig genom att tidigare utarbete en kommentar till Sveriges grundlagar m. m. Av denna, som varit och är högt skattad och allmänt anlitad, har för övrigt i dagarna en fjärde upplaga utkommit.

Det kan naturligtvis inte komma i fråga att i denna tidskrift ingående recensera den nu fullbordade läroboken — rätt forum i detta avseende är fackpressen — men det är likväl angeläget att fästa en större allmänhets uppmärksamhet på detta i sitt slag enastående verk. Här skall endast arbetets huvudsakliga innehåll antydast. Sedan inledningsvis den svenska statsrättens källor redovisats och reglerna för grundlagens tolkning (RF § 84) granskats, följer i en första avdelning en framställning av det svenska statsområdet och dess rättsliga betydelse samt i samband därmed av medborgarrätten. I nästa avdelning behandlas Kungl. Maj:t, konungens person, konungen som regerande, regering genom annan än konungen samt Kungl. Maj:t såsom högsta domare, d. v. s. högsta domstolen och regeringsrätten. Så följer en skildring av riksdagen, dess ställning som representativt organ, valrätten, riksdagsmannauppgiften och riksdagen i verksamhet. Konungens och riksdagens befogenheter bli därpå föremål för ingående granskning. Under denna rubrik avhandlas lagstiftning, statsreglering, riksstyrelse och konstitutionell kontroll. Däremot beröres ej den fjärde grundlagen, Tryckfrihetsförordningen, men den hör ju ej ur materiell synpunkt till statsrätten.

Läsaren bjudes i detta arbete en på vetenskaplig forskning grundad undersökning av vår författning. Lagens rätta mening blir här i möjligaste grad utredd, den nödiga historiska bakgrunden lämnas för att man skall förstå tankegången hos ett stadgaende. De olika tolkningar, som försökts, föras fram, granskas och bedömas. Man känner sig på fast mark när man följer Malmgrens ledning fram genom regeringsform och riksdagsordning etc.

Regeringsbildandet i Sverige, som nyss nämndes, d. v. s. det tillvägagångssätt och de principer som numera gälla vid statsrådets

¹ R. Malmgren, Sveriges författning, en lärobok i svensk statsrätt, 430 + 398 sidor, Malmö 1929—41.

sammansättande, beskrives i korthet på följande sätt. Utnämning av nya statsråd förekommer vanligast i samband med ett politiskt systemskifte; därvid brukar det tillgå så, att konungen under konferenser med ledande politiska personer söker få klarhet över det politiska läget och därefter uppdrar åt en viss person att som statsminister »bilda ministär». Men samtidigt redogör författaren för hithörande grundlagsbud och visar upp att dettas krav formellt sett alltfortfarande iakttages. På samma sätt redogöres för hur de Kungl. besluten i realiteten och enligt grundlagen komma till.

Det anförda må vara tillräckligt för att visa att Malmgren ej nöjer sig med att giva en till lagtexterna strängt bunden framställning, det är intet paragrafridaande, utan en behandling av verkligheten sådan den är. Men samtidigt bör sägas att författaren alltid fasthåller ett juridiskt betraktelsesätt.

Det förefaller som om i vanliga populära framställningar av vårt statsskick man huvudsakligen beskrev de politiska förhållandena utan att ordentligt observera de juridiska formerna. Man säger där att regeringen beslutar, att den ene eller andre premiärministern inkallar den eller den i ministären o. s. v. utan att bekymra sig om den rättsliga dräkt, i vilken dessa beslut och statsrådsutnämningar skola klädas enligt svensk grundlag. Men vilja vi allt fort värna vår lagbundna frihet, så få vi inte nonchalera de lagliga formerna; missaktas de, så att de småningom åsidosättas, är det fara å färde för rättsstaten, utan vilken ingen frihet kan bestå.

Malmgrens arbete är här av största betydelse, då det ju ständigt och huvudsakligen utreder och beskriver vår statsrätt. Visserligen har han i främsta rummet skrivit för de juris studerande, men hans arbete förtjänar att bliva läst också av de politiskt intresserade utanför denna krets, inte minst av alla dem som inom och utanför riksdagen ha att tillämpa grundlagens bud.

Gunnar Hesselén.